

EUGENIU COȘERIU ȘI CHESTIUNEA RELAȚIEI DINTRE TERMINOLOGILE ȘTIINȚIFICE ȘI CELE POPULARE

CRISTINA FLORESCU*

1. Cadru general

1.1. S-a remarcat din diferite perspective faptul că în privința lui Eugeniu Coșeriu ne găsim în fața unei gândiri lingvistice integratoare, de tip holistic.

Acest aspect nu exclude luarea în considerare a faptului că opera savantului cuprinde evoluții, modificări sau redefiniri sintetizatoare. Viziunea asupra obiectului de studiu, perspectiva filosofică asupra limbii, „marile teme” ale gândirii coșeriene¹ cuprind adesea și elemente ale unei incisivități critice – argumentată logic și echilibrată – care se poate alinia temperamental (în sens de: plin de energie și spirit critic constructiv) școlii lingvistice ieșene pe direcția A. Philippide și G. Ivănescu.

Dincolo de căutările inerente evoluției unei atari personalități complexe, *congruența articulării principiilor* coșeriene este un fapt exegetic demonstrat.

1.2. În sensul celor afirmate, concepția savantului despre limbajele specializate poate fi extrasă, practic, aproape din fiecare dintre studiile sale. De exemplu, în *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (Coșeriu 1954) – am ales cu intenție o lucrare colaterală chestiunii de față –, se pune în ecuație și problema alterității lingvistului în dubla sa calitate de utilizator al unei terminologii specializate, cea a lingvisticii, în același timp, „el însuși fiind un individ vorbitor: *omul de știință nu se poate exclude pe sine însuși ca vorbitor din*

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

¹ „Caracterul «energetic» și creativ al limbajului, tripla ipostaziere a limbajului între universal-istoric-individual, semanticitatea, alteritatea și dialogicitatea constitutive limbajului” (Eugen Munteanu, *Eugen Coșeriu, gânditor și maestru*, prefață la Coșeriu 2011: 18).

ALIL, t. LI, 2011, București, p. 187–195

propria-i experiență obiectivă privind faptele lingvistice [subl. a.]” (Coșeriu 2004: *Formă și substanță în sunetele limbii*, 143).

De asemenea, în acest studiu apare reliefată diferența, intens subliniată de Coșeriu în multe cazuri și locuri exegetice, dintre *desemnare* și *semnificare*, pe de o parte, și, pe de alta, opoziția *disociere – separare*.

2. Terminologiile științifice

În special două dintre lucrările lui Eugeniu Coșeriu se cer aduse în discuție atunci când se pune problema limbajelor specializate²: *Introducción al estudio estructural del léxico* (Coseriu 1977) și articolul, în mare parte polemic, *Palabras, cosas y términos* (Coseriu 1987).

Cele câteva fapte marcate până acum (alteritatea specialistului lingvist, diferența: *disociere* a conceptelor – *separare* a obiectelor, relația *desemnare–semnificație*, congruența concepțiilor coșeriene) reprezintă un preambul-cadru al articolului de față în care ne vom opri în mod special asupra raportului dintre terminologia științifică și terminologia populară.

2.1. Revenim la articolul *Palabras, cosas y términos*. Lucrarea este articulată în cadrul a două polemici. Cea dintâi se dezvoltă în relație cu un studiu al lui H.J. Niederehe (1974) și cu un altul al lui G. Bossong (1979).

În fond, de ce această insistență a lui Coșeriu, din *Palabras, cosas y términos*, pentru cele două articole, câtă vreme analize critice privind aspecte ale unei doctrine atât de vaste ca aceea coșeriană au existat mereu? Pentru că aceste două lucrări, preluând adesea trunchiat afirmații ale lui Coșeriu, aduc în discuție, fiecare în felul său, în cadrul chestiunii distincțiilor operate de lexicologia structurală referitoare la terminologiile științifice și tehnice, chestiunea așa-zisului caracter vag, neclar, tulbure („borrosos”) al semnificațiilor limbajului uzual.

Ne găsim acum în fața unei atitudini ferme și bine precizate, *poate prima de acest fel* dintr-un lung șir al exegezelor *extrem de critice* coșeriene cu privire la așa-zisa vaguitate a limbajului uzual – atitudine clar articulată față de ceea ce după anii '70 ai secolului trecut se va numi *semantica cognitivă și/sau a prototipului*.

În primul studiu, cel al lui H.J. Niederehe, se ia în discuție presupusa eliminare de către Coșeriu a terminologiilor din limbaj și din studiul lingvisticii. Nu reluăm în întregime argumentația savantului. Cităm numai fragmentul cel mai revelator: „Así, no digo que las terminologías no pertenecen al lenguaje sino que «no pertenecen al lenguaje ni, por

² O încercare corectă, bine sintetizată privind *Problema terminologiei în concepția lingvistică a lui Eugén Coșeriu* este articolul cu același titlu al lui Cristinel Munteanu (2010: 66–76).

consiguiente, a las estructuras léxicas *del mismo modo que las palabras usuales*»³ (Coseriu 1987: 176). Prin urmare, ne găsim în fața unui fapt de *distincție* dintre terminologii și limbajul uzual și nu în fața unui fapt de *eliminare*.

Semantica structurală ar trebui, spune în continuare Coșeriu, să opereze o eventuală limitare („contingente”) privind studiul lingvistic al terminologiilor, limitare metodologic oportună în faza inițială, urmând ca *ulterior* lexicologia structurală să stabilească în ce măsură sunt implicate structurile propriu-zis lingvistice și cum se reflectă această implicare. Respectiva limitare, spune savantul în imediat următoarea frază din *Principios de semantica estructural*, ține și de necesarul limitării obiectului de studiu al semanticii structurale: „Dând deoparte terminologiile și nomenclaturile se reduce, în același timp, într-o măsură apreciabilă, ceea ce se considera ca fiind prin excelență piedica («el escollo») lexicologiei structurale: numărul practic nelimitat al unităților pe care ar trebui să le avem în vedere” (Coseriu 1977: 100). Ne găsim, așadar, și în fața unei probleme de organizare cantitativă, practică, a analizei lexicale din perspectiva extrem de extinsă și ambițioasă a lexicologiei structurale.

Coșeriu remarcă, de altfel, cum o asemenea problemă a selecției lexicale și a definiției este rezolvată cu greutate de dicționarele unilingve (Coseriu 1977: 99) de exemplu în cazul terminologiei botanice și zoologice.

2.2. În întâmpinarea afirmațiilor coșeriene, referindu-ne la limba română, nu numai, dar în special autorii *Dicționarului limbii române* (DLR) – dicționarul teaur al Academiei – s-au confruntat în permanență, punctual, articol de articol, cu acest aspect: identificarea denotației lexicale și alcătuirea definiției lexicografice care presupun, în procesul redactării articolelor ce desemnează nume de plante și de animale, un efort deosebit de disociere a desemnării de semnificația lexicală. Cunoscuta „alergare” a lexicografului, autor al acestui dicționar, între informația lingvistică, cea privind termenul botanic și/sau zoologic popular și terminologia științifică echivalentă, oglindește exact acest efort.

3. Terminologiile populare

3.1. Discutând, în articolul mai sus citat, despre „las terminologías y nomenclaturas populares” (Coseriu 1977: 99), savantul subliniază că aceleași disocieri ca în cazul terminologiilor științifice se cer făcute și în cazul tuturor terminologiilor populare, în sensul că trebuie mereu operată cu multă atenție distincția între cunoașterea extralingvistică a obiectului de studiu și structurarea lexicologică propriu-zisă. „Este cert că – menționează Coșeriu – clasificările populare pot fi diferite de clasificările științifice; fără îndoială sunt o

³ „Astfel, eu [= Coșeriu] nu spun că terminologiile nu aparțin limbajului, ci că «nu aparțin limbajului nici, în consecință, structurilor lexicale în același fel [în care aparțin limbajului, n.n.] structurile uzuale»” [trad.n.].

formă a științei, nu sunt structurări ale limbii” (Coseriu 1977: 99), lexicologia structurală urmând *ulterior* să stabilească în ce măsură terminologiile populare sunt implicate în structurile propriu-zis lingvistice și cum se reflectă această implicare.

Aceasta pentru că, afirmă Eugeniu Coșeriu, un termen tehnic se poate transforma în cuvânt uzual și poate intra în opoziții semantice ale limbii și, invers („y a la inversa”), respectiv un cuvânt al lexicului comun poate deveni termen tehnic. Acest fapt (desigur evident și elementar) nu înseamnă că între cele două tipuri (între termenul tehnic și termenul uzual) nu există în orice moment limite reale și precise („límites reales y bien precisos”).

4. Terminologia științifică românească

Lexicul specializat, prin natura sociolingvistică a faptelor, prin evoluția spectaculoasă a tehnologiilor și științelor contemporane, s-a dezvoltat în ultimele decenii în așa măsură încât, actualmente, putem spune că ne găsim în etapa exegetică numită de Coșeriu „ulterioară”, în care lingviștii sunt din ce în ce mai implicați în structurarea limbajelor specializate.

Terminologia științifică românească este bine studiată la nivel lingvistic. La ora actuală, școala terminologică dezvoltată la București sub îndrumarea Angelei Bidu-Vrănceanu este printre cele mai eficiente. Bazată pe claritate conceptuală și metodologică, respectiva școală ar merita o evidențiere analitică minuțioasă pe care nu ne propunem să o facem aici.

Vom sublinia numai un aspect esențial pentru cercetarea de față.

Nu reluăm ideea intens dezvoltată și de lingvista bucureșteană privind raportul *lexic specializat – lexic comun* și circulația lexemului dinspre specialist spre vorbitorul comun „y a la inversa”. Vom insista asupra ideii (mereu prezentă la Angela Bidu-Vrănceanu) conform căreia adâncă specializare profesională a lumii contemporane impune, în contextul larg al avansării tehnologice, o colaborare interdisciplinară obligatorie și necesară la nivelul *terminologiilor* numite *interne*. Ca să dăm un exemplu cunoscut: fizicianul nu poate avansa fără cunoștințe adecvate de matematică și cazul celebru al teoriei relativității (și al legăturii dintre teoria matematicianului Minkovski și Albert Einstein) este extrem de relevant. Meteorologia (ca să adăugăm un alt caz) există numai în corelație metodologică și obiectuală cu fizica.

Necesarul unei comunicări cel puțin elementare între discipline deschide terminologia internă spre terminologia externă.

4.1. Pe lingvist îl interesează în cel mai înalt grad:

1) tehnica de comunicare (și semioza) prin care se realizează semantica acestei deschideri dinspre termenii speciali ai unei discipline spre termenii speciali ai unei alte

discipline (identificarea discretizată a limbajului-vehicul și a celui țintă; transportarea sau nu a unor formule, scheme, tabele; implicarea cantitativă și calitativă a materialului lingvistic etc.);

2) sincronia și diacronia (inclusiv etimologia) elementului lingvistic, modalitatea lexicală, gramaticală, fonetică, sintagmatică, stilistică prin care se corelează (și/sau racordează) aceste limbaje cu limbajul uzual.

Există o largă gamă de terminologii științifice și tehnice analizate în studii lingvistice mai mult sau mai puțin ample, revelatoare pentru problema adusă în discuție: terminologia juridică, medicală, polemologică, lingvistică, a matematicii, farmaceutică, a agronomiei, a informaticii, a economiei etc. Așa cum există și multe limbaje științifice specializate încă nestudiate de lingvist. Un exemplu este limbajul meteorologiei, ca să ne limităm la un singur caz aflat în studiu (în cadrul unui proiect CNCS pe anii 2011–2014⁴).

5. Terminologia populară românească

5.1. Terminologia populară, aflată într-o cu totul altă zonă exegetică, cunoaște, la rândul ei, teoretizări și analize de referință.

Primele cercetări fundamentale care se pot subsuma acestui areal exegetic (suprapus, uneori, cu analizele folclorice) aparțin unor lingviști de autoritate ca Ovid Densusianu sau Sever Pop și fac parte din seria de glosare și analize dialectale ale unor graiuri.

Lucrarea *Glosar dialectal* a lui Ștefan Pașca, de exemplu, cuprinde în afirmațiile din introducere ale autorului o succintă perspectivă istorică asupra unei terminologii speciale populare: „Scrutând acest material [...] se observă cum ocupația localnică [...] poate produce înrâuriri însemnate în graiul unei regiuni. E adevărat că asemenea înrâuriri se reduc la terminologia de natură tehnică, dar adesea ele pătrund și în graiul comun. Cu extrem de rare excepții, terminologia băieșească din Munții Apuseni e străină, îndeosebi nemțească. E curios cum, în câteva decenii, de când exploatarea băilor a ajuns în mâna nemților, a fost înlocuită întreagă seria de termeni băieșești români de odinioară [...]. S-ar fi putut păstra numai în elemente de literatură populară versificată” (Pașca 1928: 5).

Un alt exemplu este lucrarea lui Vasile Arvinte: *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului* (1957) în care, fiind trecute în revistă cercetările anterioare privind terminologiile populare, se face distincție între analizele specialiștilor nelingviști (Gr. Antipa, T. Pamfile, S.Fl. Marian, Al. Bocănețu, Z. Panțu etc.) și studiile lingviștilor (Ovid Densusianu, Sever Pop, Ștefan Pașca). De asemenea, se discută explicit despre o serie de diferențe dintre terminologia științifică și tehnică și „terminologia profesională populară”.

⁴ Ne referim la *Terminologia românească meteorologică științifică și populară a fenomenelor atmosferice. Studiu lingvistic*, cod PN-II-ID-PCE-2011-3-0656, director de proiect: Cristina Florescu.

5.2. Multe dintre analizele lingvistice ale uneia sau alteia dintre terminologiile populare au în vedere, măcar teoretic, raportul cu terminologia științifică (în cazul *terminologiei plutăritului*, exploatarea lemnului pune problema raportului cu terminologia silviculturii).

5.3. Altfel se prezintă lucrurile în cazul analizelor lingvistice ale terminologiilor științifice. Acum nu interesează relația cu terminologiile populare. În studiul limbajelor științifice accentul se pune pe intercorelarea suitelor adecvate de terminologii ale disciplinelor științifice în ideea interdisciplinarității mai sus menționate.

6. Limbaj special versus limbaj uzual

6.1. Ținând seama de perspectiva coșeriană asupra limbajelor de specialitate, una dintre probleme de maximă dificultate a analizelor lingvistice ale semnificațiilor specializate se relevă a fi raportul cu limbajul uzual.

În *Principios de semantica structural*, lingvistul afirmă (reluând apoi afirmația în *Palabras, cosas y términos*) că, în cazul nomenclaturilor populare, este adesea („a menudo”) dificil de separat „lo terminológico” de „lo propiamente lingüístico”, în același timp existând, în orice moment, între cele două tipuri, limite reale și precise. Dacă urmărind circulația între două tipuri de limbaje, nu înseamnă că nu trebuie să facem distincții analitice obligatorii între acestea, inclusiv în cazurile în care valorile terminologice și valorile uzuale se exprimă cu aceiași semnificați.

Referindu-ne concret la terminologia românească meteorologică a fenomenelor atmosferice, vom observa că în centrul acestei terminologii se găsesc lexeme care circulă în mod evident în ceea ce Coșeriu consideră ca fiind *limbajul uzual*, respectiv o suită de termeni care, nu numai în limba română, fac parte din fondul principal lexical: *ploaie*, *nor*, *lapoviță*, *chiciură* etc.

Acest raport caracteristic dintre terminologia științifică meteorologică a fenomenelor atmosferice și limbajul uzual creează o serie de factori de înaltă specificitate exegetică⁵.

⁵ Cf. Cristina Florescu, *Stări atmosferice versus stări ale ființei omenești*, în cadrul Conferințelor Academiei Române, ciclul *Limba românilor și relațiile ei cu istoria și cultura românilor*, București, 2008; *Limbajul meteo al fenomenelor atmosferice. Premise analitice*, în *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrânceanu*, Editura Universității din București, București 2010, p. 190–199; *Niveluri lexicale ale limbajului meteorologic românesc*, comunicare la Al 10-al Colocviu al Catedrei de Limba Română de la București (3–4 dec. 2010); *Le groupe lexical prototypal roumain désigné par les mots FOC „feu”, TUN „tonnerre” et BRUMĂ „givre”*. *Contexte romanique*, comunicare la Al XXVI-lea Congres de Filologie și Lingvistică Romanică (CILFR), Universitatea din Valencia, 6 septembrie 2010, secția 4.

6.2. Ținând cont de aceste considerații, raportul dintre *terminologia științifică și cea populară și relația fiecăreia dintre acestea cu limbajul uzual* permite diferite taxonomizări în funcție de criteriile avute în vedere.

Fără îndoială, trebuie să avem în vedere că operăm cu realități lingvistice care se circumscriu unor universuri de cultură diferite.

Caracterul cult al terminologiilor științifice le conferă acestora:

- origine bine decelabilă;
- dezvoltare exponențial ascendentă (direct proporțională cu expansiunea științei și tehnicii contemporane);
- circulație intens mediatizată pe canale specializate.

Caracterul regional/dialectal al terminologiilor populare le conferă acestora:

- origine care poate fi cu greu decelată lingvistic, de cele mai multe ori numai cu ajutorul antropologiei culturale;
- dezvoltare exponențial descendentă (direct proporțională cu extincția unui meșteșug sau altuia);
- circulație puțin și adesea poluant mediatizată.

6.3. O primă clasificare din perspectiva menționată propune, la un prim nivel, trei categorii de terminologii:

1) terminologii care își autogenerază elementele (prin împrumut lexical, calc sau creație internă) și se dezvoltă relativ independent de limbajul uzual, fie numai la nivel științific, fie numai la nivel popular în funcție de obiectul de studiu; de exemplu, limbajul matematicii și terminologia plutăritului;

2) terminologii care conțin aspecte ale corespondenței dintre elementul științific și elementul popular la nivelurile diastratice ale lexicului specializat; de exemplu, termeni ca: *pazie, căprior, cosoroabă* etc. se găsesc atât în terminologia populară corespunzătoare, cât și în seria terminologică a inginerului constructor;

3) terminologii care cuprind suprapuneri substanțiale și caracteristice cu limbajul comun, uzual; de exemplu, limbajul meteorologic al stărilor atmosferice;

4) terminologii ale căror elemente sunt preluate de limbajul uzual. În cazul terminologiilor științifice preluarea se face: *a.* prin intermediul școlii (cum este cazul unor termeni de matematică, de fizică etc.), *b.* prin mass-media (factorul de distorsionare implică analize lexicologice de tip special), *c.* prin practica socială cotidiană (în cazul unor termeni financiari, politici, juridici, medicali etc.). În cazul terminologiilor populare, implicarea unui element în limba curentă se face în special prin intermediul construcțiilor fixe.

Suprapunerile menționate presupun, ținând seama de cele spuse până acum, un paralelism lexical ale cărui valențe disociative se cer analizate amănunțit. Circulația unor anume lexeme în limbaje specializate paralele pune în mod acut problema analizelor

terminologice contrastive. Plasarea la niveluri diastratice diferite nu împiedică, ci invită la un studiu lingvistic comparativ și din această perspectivă. Pentru că *disocierea*, acest concept operativ atât de des menționat în lingvistica coșeriană, poate fi efectuată numai în cadrul unor contrastivități bine asamblate și identificate ca atare.

7. Concluzii

Cercetarea de față se oprește asupra relației dintre terminologiile științifice și terminologiile populare.

Perspectiva coșeriană asupra celor două tipuri de terminologii este prezentată (avându-se în vedere congruența operei coșeriene) așa cum rezultă aceasta în mod special din studiul *Introducción al estudio estructural del léxico* (Coseriu 1977) și din articolul, în mare parte polemic, *Palabras, cosas y términos* (Coseriu 1987). Se remarcă relația pe care savantul o stabilește între limbajele speciale și limbajul uzual.

Se trece apoi în revistă, succint, situația din literatura românească de specialitate, comparându-se de fiecare dată specificul analitic al celor două categorii terminologice.

Se subliniază faptul că, dacă analizele terminologiilor populare au mereu în vedere o comparație cu terminologiile științifice corespunzătoare, nu la fel se procedează în studiul terminologiilor științifice.

Sunt trecute în revistă, de asemenea, diferite motivații care reliefează necesitatea unei analize comparative a celor două tipologii terminologice. Se propun două serii taxonomice în funcție de: a) raportul dintre *terminologia științifică și cea populară* și b) de *relația fiecăreia dintre acestea cu limbajul uzual*.

BIBLIOGRAFIE

- Arvinte 1957 = Vasile Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice. Filologie”, anul VIII, fasc. 1, p. 1–184.
- Bossong 1979 = G. Bossong, *Problem der Übersetzung wissenschaftlicher Werke aus dem Arabischen in das Altspanische zur Zeit Alfons des Weosen*, Tübingen.
- Coseriu 1954 = Eugenio Coseriu, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias”, 12, p. 143–217 (și în ediție separată, Montevideo, 1954).
- Coseriu 1977 = Eugenio Coseriu, *Introducción al estudio estructural del léxico*, în *Principios de semántica estructural*, Madrid, Editorial Gredos, p. 87–142.
- Coseriu 1987 = Eugenio Coseriu, *Palabras, cosas y términos*, în *In memoriam Inmaculada Corrales*, I, „Estudios lingüísticos”, Universidad de La Laguna, Santa Cruz de Tenerife, p. 175–185.
- Coșeriu 2004 = Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.
- Coșeriu 2011 = Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant,

versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas.

Munteanu 2010 = Cristinel Munteanu, *Problema terminologiei în concepția lingvistică a lui Eugen Coșeriu*, în vol. *Lexic comun/Lexic specializat*, „Analele Universității «Dunărea de Jos» – Galați”, fascicula XXIV, III, nr. 1, 2010, p. 66–76.

Niederehe 1974 = H.J. Niederehe, *Die Sprache der Wissenschaft – ein Problem der Sprachwissenschaft*, Hamburg.

Pașca 1928 = Ștefan Pașca, *Glosar dialectal. Alcătuit după materialul lexical cules de corespondenți din diferite regiuni*, București, Cultura Națională.

EUGENIO COSERIU AND THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SCIENTIFIC AND DIALECTAL TERMINOLOGIES

ABSTRACT

The present research focuses on the relationship between scientific terminologies and dialectal terminologies. The perspective of Coseriu's linguistics is one of the main aims of the analysis. The relation established by Coseriu between specialized languages (scientific and popular/dialectal) and the language in use is being underlined.

The article registers succinctly the issue in Romanian linguistics, including each time a contrastive point of view between the analytical specificity of the two specialized languages.

Key-words: *Coșeriu's theory, scientific terminology, dialectal terminology, contrastivity, usual language.*